

Sendikasıız Gazeteci, Tekelci Medya ve Sermayenin Organik Aydını Ertuğrul Özkök

Hatice KIRBIYIK¹

ORCID: 0000-0002-4638-3655

Öz

Keynesçi refah politikalarının 1970'li yıllarda krize girmesi sonucunda çözüm olarak neoliberal politikalar uygulamaya konmuştur. Ekonomide serbestliği, siyasette muhafazakârlığı ve genel olarak deregölasyonu savunan neoliberalizm, Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla birlikte uygulanmaya başlamıştır. Basının dönüőerek yeniden yapılandığı ve medya adını aldığı bu dönem tekelleőmeyi de beraberinde getirmiş ve yeni dönemde bir kısım basın kuruluşu sermaye çevrelerinin sözcüsü durumuna geçmiştir. Basın, yeni ideolojiyi yerleőtirmek ve meőrulaőtirmakta önemli bir görev üstlenmiştir. Hürriyet gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök bunu misyon edinen somut bir örnektir. Bu çalışmada Ertuğrul Özkök, Gramsciyan bir yaklaşımla ve Gramsci kavramlarıyla ele alınmış ve tartışılmıştır. Daha önceki tarihsel blokta, geleneksel aydın kategorisinde değerlendirilen Özkök, bugün Gramsci'nin "organik aydın" kavramına denk düşmektedir. Medyanın tekelleşmesi, çalışanların sendikasıızlaştırılması sonucunu getirmiştir. Çalışmada Özkök'ün dönemin "organik aydını" olarak Hürriyet çalışanlarının sendikasıızlaştırılmasında önemli bir rol oynadığı gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ertuğrul Özkök, neoliberalizm, tekelleşme, sendikasıızlaştırma, medya, Hürriyet

Makale Geliő Tarihi: 06.09.2022 Makale Kabul Tarihi: 19.11.2022

1. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öđrencisi.

De-unionised Journalist, Monopolistic Media and Organic Intellectual of Capitalist Society Ertuğrul Özkök

Abstract

As a result of the crisis of Keynesian welfare policies in 1970s, neoliberal policies were put into practice as a solution. Neoliberalism, which advocates liberalism in economy, conservatism in politics and deregulation in general, started with 24 January Decisions in Turkey. This period, in which the press was transformed and restructured and took the name media, brought with it monopolization and some press organizations' becoming spokespersons of the capital circles. The press played an important role in establishing and legitimizing the new ideology. Ertuğrul Özkök, Editor-in-Chief of *Hürriyet* newspaper, is a concrete example, who assumed this as a mission. In this study, Ertuğrul Özkök is studied and discussed with a Gramscian approach and with Gramscian concepts. Özkök, who was evaluated in the traditional intellectual category in the previous historical block, corresponds to Gramsci's concept of "organic intellectual" today. The monopolization of the media has resulted in the de-unionization of employees. In this study, it has been shown that Özkök, as the "organic intellectual" of the period, played an important role in de-unionization of *Hürriyet* employees.

Keywords: Ertuğrul Özkök, neoliberalism, monopolization, non-unionization, media, *Hürriyet*

Giriş

Bu çalışma, Türkiye'nin neoliberal yıllarında bir gazeteci, bir kanaat önderi, sembolik bir seçkin, bir siyasal yönlendirici ve bir sermaye temsilcisi olarak çok önemli roller oynayan Ertuğrul Özkök hakkındadır. Ertuğrul Özkök neoliberal dönemin organik aydını olarak ideolojik ve kültürel hegemonyanın tesisinde önemli bir rol üstlenmiştir. Özkök'ün, önemli bir ulusal yayın organının genel yayın yönetmeni ve bir kanaat önderi olarak yeni düzene verdiği hizmet, neoliberal politikaların inşasında ve yerleştirilmesinde medyanın rolünü göstermesi bakımından önemlidir.

Hürriyet gazetesi, Türkiye'de "Basının Amiral Gemisi" olarak tanımlanan, zengin bir gazeteci kadrosuna ve geniş bir okur kitlesine sahip bir gazetedir. Ertuğrul Özkök, bu gazetenin Genel Yayın Yönetmenliğini 20 yıl kesintisiz sürdürmüş eski bir akademisyendir. Özkök, pek az genel yayın yönetmeninin sahip olduğu yetkilerle donanmıştır. Genel yayın yönetmenliği ve köşe yazarlığının yanı sıra *Hürriyet* gazetesinin icra kurulu başkanı ve *Doğan Medya Grubu*'nun başkan yardımcısı, aynı grup bünyesinde oluşturulan Yayın Konseyi üyesidir ve iş insanı

olmadığı halde TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği) üyesidir.² Bu nitelikleri Özkök'ü, görevi sadece gazetecilik, habercilik yapmak olan, gazeteci tarifinin dışına çıkarmaktadır.

Basında sendikasıızlaştırma ve taşeronlaşma konusunun ele alınacağı çalışmada Özkök'ün değerlendirilmesi, egemen ideolojinin ve egemen sınıfların kendilerini yeniden üretebilmek için başvurdukları yöntemler Gramsci kavramları çerçevesinde tartışılmıştır. Gramsci'nin siyasi düzeni açıklamak için kullandığı hegemonya, organik aydın kavramları bu çalışmanın da başvurduğu kavramlardır.

Hegemonya Organizatörleri Aydınlar

Gramsci, hegemonya kavramını, toplumdaki sınıf ilişkilerini ve egemen güçlerin iktidarlarının yeniden üretimini açıklamak için kullanmıştır. Hegemonya kavramı gelişmiş kapitalist, sınıflı toplumdaki iktidar dinamiklerini ve sınıf egemenliğinin yeniden üretimini çözümlenmeye yardım eden kavramdır. Yetiş, Gramsciyan yaklaşımdaki hegemonyayı “kendiliğinden rıza süreçleriyle yaygınlık kazanan egemen sınıf ideolojisinin toplumda ortak duyu haline gelmesi” (Yetiş, 2012: 89) şeklinde ifade eder. Gramsci, devlet-sivil toplum çözümlenmelerinde egemenliğin sadece tahakkümle yürütülemeyeceğini, rızanın şart olduğunu belirterek kendine özgü bir hegemonya kavramı geliştirmiştir. Bu durumda hegemonya, rıza ve zorun birlikteliğidir. Gramsci'nin yaklaşımı, güçten ziyade rızaya dayalı bir egemenlik biçimidir. Modern burjuva toplumlarında egemen sınıflar zorlama ve baskı yöntemlerini kullanmanın yanı sıra, toplumun diğer kesimlerinin de rızasını almak zorundadır. Gramsci'nin getirdiği ve diğerlerinden en farklı ilkesi siyasal iktidarın ele geçirilmesinden önce, rızanın kazanılması gerektiğini vurgulamasıdır: “Bir toplumsal grup, devlet iktidarını ele geçirmeden önce önder konumuna gelebilir ve gelmelidir de (bu, iktidarın ele geçirilmesinin temel şartlarından biridir.); daha ileride, iktidarı ifa ederken, katı bir denetim uygulasa bile, hakim grup haline gelmekle kalmayıp önder olmaya devam etmesi gerekir” (Gramsci, 1992: 57).

Organik aydın kavramı, Gramsci'nin siyaset teorisine yaptığı ikinci önemli katkıdır. Bir sınıfın hegemonyasının nasıl tesis edildiğini, eklenmelerin nasıl olduğunu ve nasıl örgütlendiğini analiz etmiş, yapı ve üstyapının birlikteliğini anlamak için aydınların rolünü incelemiştir.

Gramsci'nin aydını, geleneksel entelektüel tanımından farklıdır. Aydın, zihinsel faaliyet gösteren kişiye eğer, Gramsci'ye göre herkes zihinsel faaliyet-

2. Özkök Hürriyet Gazetesi'nin Genel Yayın Yönetmenliğinin yanı sıra icra kurulu başkanı, Doğan Yayın Holding'in en üst profesyonel iki yöneticisinden biri olduğunu bu nedenle de bir yönetici olarak grubunun işlerini takiple görevli olduğundan iş adamı sayılacağını belirterek TÜSİAD'a üye olmayı kendisinin istediğini, yayın yönetmenliğinden ayrıldıktan sonra TÜSİAD'dan da ayrıldığını söylemektedir (<https://t24.com.tr>, 24 /12/202).

te bulunmaktadır; buna kol gücü ile çalışan emekçiler de dahildir. Ama aydının rolü, üretimin sosyal ilişkileri içindeki rolü ile tanımlanır. Kısaca “herkes aydın sayılabilir, fakat herkes aydınların işlevini yapamaz” (Gramsci, 1992: 9). Bu konumlandırma ile Gramsci, bir yandan aydınları sıradanlaştırırken diğer taraftan onlara özel bir önem ve yer vermektedir. Bu tutumuyla idealist gelenekten ve ekonomist anlayıştan uzaklaşır. Ona göre aydın, üretim alanında, kültürel ve siyasi alanda örgütleyici rol üstlenen bireydir. Bunu şöyle açıklar:

Aydınlar, egemen grubun toplumsal hegemonya ile siyasal yönetimin ast işlevlerini uygulayan görevlilerdir. Bunlar şunları içerir: Egemen grubun sosyal yaşama getirdiği yönlendirme ve kitlelerin kendiliğinden gösterdiği rıza; bu rızaya tarihsel bakımdan yol açan şey, egemen sınıfın üretim dünyasındaki konum ve işlevindeki prestiji ve güvenidir. Devlet aygıtının, aktif veya pasif rıza göstermeyen grupları, yasal olarak disipline eden zor uygulaması. Bu aygıt, dış etkenler olmaksızın rıza sağlanamadığında oluşacak kriz anlarında, toplumun bütünü adına komuta edip yön vermesi beklentisiyle oluşturulmuştur. (Gramsci, 1992: 12)

Sassoon'a göre bu ifadeler aydın kavramını genişletmekte, böylece aydın kelimesi sadece öğretmenleri, öğretim üyelerini, gazetecileri değil alt seviyedeki devlet bürokratlarını, yerel idaredeki beyaz yakalıları ve en üst seviyedeki devlet memurlarını da içermektedir (1987: 135). Portelli, Gramsci'nin aydınlarını toplumun canlı hücreleri gibi algıladığını belirtir:

Egemen sınıf, ona kendi rolünün bilincini veren ideolojisini hazırlayan ve bu ideolojiyi bütün toplumsal gövdenin içine işleyen dünya görüşü durumuna dönüştürenler, onlardır. İdeolojiyi yayma düzeyinde, sivil toplum örgütleri (kiliseler, öğretim sistemi, sendikalar, partiler vb.) ve onların yayma gereçleri (mass media) içerisinde egemen sınıfın ideolojik yapısını hareketlendirmek ve çekip çevirmekle görevli olanlar aydınlardır. Sivil toplum memurları olan aydınlar, aynı zamanda devlet aygıtı ve silahlı gücün çekip çevrilmesiyle yükümlü politik toplum görevlileridir (politikacılar, memurlar, ordu) (Portelli, 1982:103).

İdealist yaklaşıma göre aydınlar üretim ilişkilerinin dışındadır; yalnızca kültürel ve düşünsel alanda değerlendirilmiştir. Gramsci, aydın kavramına radikal bir fark getirmiş, onları temel sınıflarla olan ilişkileri bazında değerlendirerek *geleneksel* ve *organik* olmak üzere iki grupta ele almıştır. Hâkim üretim gücü ile ilişkide olanları organik aydınlar olarak tanımlar. Gramsci'ye göre organik aydınlar yeni bir tarihsel bloka ait kategoridir ve sadece ekonomik alanda değil, sosyal ve politik alanlarda da işlevseldirler. Gramsci burada şunu belirtir: “Aydınlarla üretim dünyası arasındaki ilişki, sosyal gruplar arasındaki gibi doğrudan değildir. Ancak toplumun bütün tabakalarında ve üst yapısında vasıfları hissedilir” (1992:12).

Gramsci, aydınlara ideolojik olduğu kadar örgütsel bir görev de yükler. Organik aydınlar örgütlenme gereksinimlerini karşılayan aydınlardır. Yetiş, Gramsci'nin aydınları "Sivil toplum ve devlet alanlarının her ikisinde de etkinlik gösteren ve egemen sınıfın toplumsal hegemonya ile siyasal yönetim işlevlerini yerine getiren üstyapı görevlileri" olarak tanımlarken "sınıf olarak aydın" ve "toplumsal bağlantısız entelijensiya" görüşlerinden önemli bir kopuş gerçekleştirdiğini belirtir (2002: 80).

Gramsci, organik ve geleneksel aydın sınıflamasını ait oldukları tarihsel dönem üzerinden yapmıştır. Atılın'ın (2008: 25) ifade ettiği gibi "Aydınlar ve sınıflar arasındaki ilişki daima organiktir. Fakat toplumsal yapının hâkim sınıfıyla organik olarak ilişkili olan aydınlarla, önceki yapının hâkim sınıflarıyla organik olarak ilişkili aydınlar farklı statülere sahiptir. Egemen sınıfla ilişkili olan aydınlar organik aydınlardır."

Aydın, üretime ne kadar yakınsa o kadar işlevseldir ve organiktir. Bu nedenle işçi sınıfı da kendi aydın kategorisini yaratmalıdır. Gramsci, bunun gerekliliğini şu sözlerle ifade eder:

Bir insan kitlesi örgütlü değilse seçkinleşemez, bağımsız hale gelmez; aydınlar, yani örgütleyiciler ve liderler olmadan, başka bir ifadeyle fikirlerin kavramsal ve felsefi gelişimi konusunda uzmanlaşmış bir grup insan varlığı sayesinde oluşan teorik ve pratik bağ kurulmadan bir örgütten söz edilemez (Gramsci, 1992: 334).

Gramsci eski tarihsel bloktan gelen aydınları "geleneksel" ve "kalıntı aydınlar" olarak tanımlar. Eski tarihsel bloğun gereksinimlerine göre şekillenmiş bu aydınlar, organik aydınlara dikotomik karşıtıdır. Yeni tarihsel bloğun organik aydınları ile karşılaştırıldığında siyasal-toplumsal açıdan eski dönemin uzantılarıdır. Yeni tarihsel blok, kalıntı aydınlara değerlendirir ve onlardan faydalanırsa işlevleri organik aydınlara kine paralellik gösterir.

Gramsci, hegemonyayı toplumu yöneten elit bir azınlık grubun, toplumun diğer kesimleri üzerindeki ideolojik ve kültürel kontrolü olarak görür. Egemen sınıf, kendi sınıfının çıkarlarını destekleyecek olan görüş ve eğilimleri, aile, okullar, hukuk, din gibi toplumun temel kurumları yoluyla yaygınlaştırır ve kendi dünya görüşünü topluma benimsetir. Böylece egemen sınıfın görüşleri toplum tarafından ortak duyu olarak algılanmaya başlar ve ortak bilinç haline gelir. Yaylagül, hegemonyayı kısaca "topluma yön veren sınıfın dünya görüşü" olarak tanımlar (2013: 110). Karşıt görüşler ortadan kaldırılarak egemen sınıfın görüşü rakipsiz kılınmaya çalışılır. Fakat bu baskı yoluyla değil ideolojik hakimiyetle sağlanır. Sonuçta toplumun rıza gösterdiği ve hükmedenlerin egemen olduğu hegemonik yapı kurulur. Egemen sınıfın görüşlerinin topluma yaygınlaştırılmasında organik aydınlara önemli bir rolü vardır.

Bourdieu'nün sembolik seçkin kavramı ekonomik, askeri ve siyasi seçkinlere ilaveten güç ve iktidar çözümlenmelerine açıklık getirmek amacıyla geliştirilmiş-

tir. Bu kavram, Gramsci'nin organik aydın kavramı ile örtüşmektedir. Bourdieu ekonomik yaklaşımın yeterli olmadığını görmüş ve kültürel sermayeyi de göz önüne almıştır. Kültürel sermaye edinilen diplomalar, bilgi ve uzmanlık belgeleri gibi kültürel değerleri içermektedir. Bunlara sahip olanlar, iktidarlarını bu sermaye üzerinden kurmaktadır. Buna sahip olanlara sembolik seçkin, bu tür iktidara da sembolik iktidar adını vermiştir (Durna, 2004: 264). Bourdieu'ye göre egemen ideolojilerin topluma taşınması ve yeniden üretimi sembolik seçkinler vasıtasıyla olur. İnsanlara, belli ideolojiler çerçevesinde bazı eğilimler aşılacaktır, belli bir süre sonra bu eğilimler yaşam tarzı haline gelmektedir. Bu kavram da Gramsci'nin ortak duyu kavramı ile benzerlik taşımaktadır.

1980'ler ve Neoliberalizm

Türkiye 1970'li yılların sonlarında çalkantılı bir dönem yaşamış, ekonomik krizlere çözüm olarak, ithal ikameci politikaların yerine, dışa açılmaya ve ihraçta dayalı bir modelin hayata geçirilmesi gündeme gelmiştir. Dünya Ekonomisinde yaşanan ekonomik krizler ve 1973'ten itibaren yaşanan petrol krizi Türkiye ekonomisini de etkilemiş, ülke döviz darboğazı ve ağır dış borç yükü ile karşılaşmıştır (Kazgan, 2017: 93-99). Çözüm için başvurulmuş IMF (Uluslararası Para Fonu) ve OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) gibi uluslararası finans kuruluşları serbest piyasa ekonomisine geçmeyi ve dünya ticaretine eklenmeyi önermiş, bu yönde baskı yapmıştır (Öztürk vd., 2008: 25).

Yaşanan toplumsal olaylar ve ekonomik krizler nedeniyle yöneten ve yönetilenler arasındaki bağ kopma noktasına gelmiştir. Bu durum Gramsci'nin söylediği hegemonya krizinin göstergelerindedir. Gramsci bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Organik bunalım üstyapıyla, yapı arasında bir kopmadır. Yapının evrimi ile üstyapının buna koşut evrim yokluğu yüzünden ağırlaşmış bulunan çelişkilerin sonucudur: Bunalım eskinin ölmesi ve yeninin doğmaması olgusunun ta kendisidir...Yönetici sınıf ekonomik ve kültürel işlevini yerine getirmeyi bıraktığı zaman yalnızca varoluşunun gereklerini yerine getirerek değil, ama yeni ekonomik-üretken etkinlik alanlarını yavaş yavaş egemenliği altına almak için kadrolarının sayısını sürekli olarak arttırarak da tüm toplumu ilerletmeyi bıraktığı zaman, ona bağlantı ve hegemonya kazandıran blok dağılma eğilimi gösterir." (Gramsci, 1992: 210)

Türkiye'de uygulanan ithal ikameci politikalar döneminde devlet tarafından desteklenen sermaye çevreleri, yaşanan krizden etkilenmiş, yatırımlar durmuş, krizin büyümesi grevleri de beraberinde getirmiştir. Büyük sermaye çevreleri krizden çıkmamanın yolunun neoliberal politikalar olduğunu ileri sürmüşlerdir. TÜSİAD'ın önderliğindeki sermaye sınıfının istediği yeni bir ekonomi modeli,

yerli üretimin sınırlandırılarak ithalata ve sıcak paraya bağımlılığın gelişmesine, kamunun özelleştirmelerle üretimden çekilmesine, özel tüketimin arttırılmasına ve özel sektörün kamu kaynaklarıyla desteklenmesine dayanıyordu ve “ihracata dayalı ekonomi modeli” olarak adlandırılıyordu:

Savaş sonrası dönemde uygulanan Keynesçi iktisat politikaları takip edilerek krizden çıkılamayacağı, çıkış yolunun ancak devlet-toplum ve devlet-piyasa ilişkilerinin kapsamlı biçimde dönüştürülmesiyle bulunabileceği fikri egemen oldu. O yıllarda iktidara gelen siyasi partiler Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası finans ve kalkınma örgütlerinin ‘tavsiyeleri’ doğrultusunda neoliberal sermaye birikim stratejisinin ilk adımlarını attılar. (Topal, 2012: 391)

Aynı dönemde İngiltere’de Thatcher, ABD’de Reagan iktidara gelmiştir. Bu ülkelerle Türkiye arasında kültürel ve toplumsal açıdan farklar olsa da uygulanan yeni politikalar büyük benzerlik göstermektedir.

Ekonomik İstikrar programı adını alan program çalışmaları, Demirel Hükümeti’nin Başbakanlık Müsteşarı olan, aşırı serbestlik yanlısı Turgut Özal önderliğinde yürütülmüştür. Bu program, Gelişmekte Olan Ülkeler’e (GOÜ), ödeyemedikleri dış borç karşılığında dayatılan yaptırımlar niteliğindedir. ABD Başkanı Reagan ve İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher tarafından dünyaya ilan edilen değişim programının deregülasyon (kurallardan arınma) niteliği vurgulanırken felsefi adı da neoliberalizm olmuştur (Kazgan, 2016: 32-33). 1980 yılını iki önemli biri olan ve TUSİAD tarafından da desteklenen 24 Ocak Kararları içinde KİT’lerin sübvansede edilmesine son verilmesi, reel ücretlerin düşürülmesi, sıkı para politikalarıyla enflasyonun kontrol altına alınması, devalüasyon yapılarak ihracata yönelik bir birikim modelinin önünün açılması, yatırıma ayrılan kaynakların azaltılarak büyüme hızının aşağı çekilmesi gibi maddeler yer almaktadır.³

Bunların hepsinin uygulanması mümkün olmayacaktır. Bunun için 1980 yılının ikinci büyük olayını beklemek gerekecektir. 1980 darbesi neoliberalizme giden yollardaki taşları temizlemiştir.

24 Ocak kararları ile ekonomide yeni bir dönem başlamıştır. Hem iç sermaye çevrelerinin hem de uluslararası örgütlerin onayladığı ve krizi çözmek amacıyla alınmış gibi görünen 24 Ocak kararlarının asıl amacı dünya kapitalizmine eklenmektir. Böylece 1980 darbesi ile yeni döneme yasal zemin oluşturulmuştur. Yeni politikanın adı yeni sağ ya da neoliberalizmdir:

Türk basınının “24 Ocak Önlemleri” dediği bu uygulama, ekonomiyi “piyasa kuralları”na göre dönüştürme sürecinin sadece başlangıcıydı. Büyük şirketler tüketici ve ücretlilerin yanı sıra, küçük ve orta ölçekli girişimler pahasına kendi hegemonyalarını kurdukça bu sürecin daha büyük karışıklıklara neden olması bekleniyordu. (Ahmad, 2017: 19)

3. “24 Ocak Bu gündür”, *Evrensel*, 23 Ocak 2013

Neoliberalizmin kökleri geçmişe uzanmakla beraber tam bir tarih vermek zordur. Liberalizm ilk kez İspanya'da ortaya çıkmıştır. Mutlakiyet karşıtı olan ve kendini liberal olarak tanımlayan bir grup, monarşiyi yıkararak anayasal bir rejim getirmiştir. Liberalizm bundan sonra siyasal ideoloji terimi olarak kullanılmaya başlamıştır. Modern anlamda sadece siyasal ve iktisadi özgürlük kastedilmektedir. Bireylerin iktisadi, siyasal ve sosyal alanda özgürlüğünü savunan liberalizmin temel aktörleri devlet, toplum ve bireydir; ama en önemli figür olan birey her türlü dışsal müdahaleden özgür olmalıdır.

Tarihsel süreçte liberalizm muhafazakarlığın karşısında iken neoliberalizm muhafazakarlığı da içermektedir. Her alanda serbestliği savunan, bizim aydınlarımız tarafından da bu nedenle hararetle desteklenen neoliberalizm “müdahale etmeme ideolojik bahanesiyle toplumsal yaşamın her alanına kapsamlı ve saldırgan müdahalelerde bulunmuştur” (Saad-Filho, 2007: 19).

1970'ler Keynes politikaları açısından kriz yılları oldu. Savaş sonrası yaşanan refah patlamasının sonuna gelindi. Süregelen Vietnam Savaşı ve Arap-İsrail savaşları emperyalizm karşıtlığını körükledi. 1973 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) petrole yaptığı büyük zammın yarattığı petrol krizi sonucunda toplumsal ve ekonomik dengeler sarsıldı. Keynesçilik gerilemeye başladı. Yükselen harcamalar enflasyonu tetikledi, kriz tüm dünyada etkisini göstermeye başladı, İşsizlik arttı ve yaşananların suçlusu Sosyal Refah Devleti politikaları oldu. Sosyal harcamaların, işsizlik yardımlarının çalışanları tembelleğe ittiği ve uygulanan yüksek vergilerin girişimciler için caydırıcı olduğu öne sürüldü. Kriz sosyal devlet uygulamalarından hoşnut olmayan ve kâr edemediklerinden şikâyet eden büyük sermaye için bir fırsattı. Yeni bir sistemle kâr oranını yükseltme şansı yakalanabilirdi. Bütün sistemi kökten değiştirecek bir siyasal arayış başladı. Çözüm “Neoliberalizm”di. “Neoliberalizm, kapitalist toplum düzenine yönelik tehditlere karşı olası bir panzehir ve kapitalizmin felaketlerine bir çözüm olarak uzun zamandır kamu politikaları sahnesi ardında pusuda beklemekteydi (Harvey, 2015: 27). İngiltere ve ABD, Thatcherizm ve Reganizm isimleri altında Neoliberalizme uyandılar. Yeni rejim, Thatcher'la özdeşleşen “Başka alternatif yok” sözlerinde ifadesini bularak dünyaya ilan edildi (Topal, 2012: 402). Thatcher “Başka alternatif yok” sözüyle neoliberalizmin hegemonik dilini de oluşturdu:

Yeni sağ ilk kez 1980'lerin başında Amerika'da Reagan, İngiltere'de Thatcher ve ülkemizde de Özal dönemiyle gündeme geldi. Hem liberal hem de muhafazakâr bir ideolojiyi içinde barındıran ve esas espri-sini rasyonel birey, serbest piyasa ve özel mülkiyet düşüncesinden alan bu siyaset tarzı, bir yandan sosyal devletin bittiğini ilan ediyor, diğer yandan devletin yeniden yapılandırılmasının gerekliliğini dile getiriyordu. Bu yeni yapılanmada, devletin her alandan elini eteğini çekmesi ve piyasayı bireylerin özgür iradelerine bırakması inancı yatmaktaydı. (Duman, 2022: 166)

Thatcherizm ve Reaganizm olarak da adlandırılan projeler sadece yeni sağ ile sınırlanmamaktadır. Bu projenin arkasında küresel iktisadi güçler bulunmaktadır. Küreselleşme, kapitalist sistemi dünya geneline yaymayı amaçlamış, ekonomide serbestliği, siyasette muhafazakârlığı savunan yeni bir ideoloji olan neoliberalizmi kullanmıştır. Refah devletinin başarısız olduğunu ileri sürerek bütün krizlerin ve toplumsal sorunların faturasını ona kesmiştir. Sorunların çözümü için devletin küçülmesi, devletçilikten vazgeçilmesi, bireysel girişimciliğin önündeki engellerin kaldırılması ve kamu mallarının ve kaynakların özelleştirmesi gerektiğini öne sürmüştür.

Neoliberalizm yeni sağın ideolojidir. Yeni sağa göre sosyal refahı arttırmak devletin görevleri arasında olmamalı, devlet, altyapı, enerji, eğitim, sağlık sistemi gibi alanlardan çekilerek bu konuları özel sektöre bırakmalıdır. Yeni sağ, devletin sorumluluğunu sınırlamakla beraber, anayasal hükümet, hukuk devleti gibi konulara önem vermekte siyasi açıdan güçlü bir devlet amaçlamaktadır.

Yeni sağın amaçlarından biri de sınıfsal bilinci ortadan kaldırmak, işçi sınıfını ve sendikaları siyasetten dışlamaktır. “Sendikal mücadeleyi, örgütlü bir sınıf mücadelesi alanı olmaktan çıkarıp etkisiz sendikalar haline dönüştürmektir” (Topal, 2002: 67). Filho-Johnston neoliberalizmin çok yönlü bir iktidar projesi olduğunu belirterek temel özelliklerini şu şekilde sıralar: En temel özelliği (finansal) piyasanın buyruklarını dayatmak amacıyla yurt içindeki süreçte devlet gücünün sistemli kullanımınıdır. Kapitalizmi korumak ve emeğin gücünü azaltmak amaçları doğrultusunda gelişen, kapitalizme özgü bir örgütlenmedir. Müdahale etme ideolojik bahanesiyle toplumsal yaşamın her alanında kapsamlı ve saldırgan müdahalelerde bulunur. Küresel seçkinlerle onların uzantılarının güçlerini ve yaşam standartlarını geliştirmesine karşın, ezici çoğunluk açısından yıkıcıdır. Neoliberal sistem, sürekliliğini sağlayacak maddi temeli yaratıp kendini yeniden üretmesinin direnci ezerek iktisadi, siyasi ve toplumsal değişimleri biçimlendirir (Filho-Johnston, 2007: 19- 21).

Yeni sağ, Türkiye’de 1980’lerden itibaren hegemonik olmaya başlamıştır, 1982 Anayasası ile sermayenin önündeki engelleri temizleyecek yasal düzenlemeler yapılmış, sendikal faaliyetler durdurulmuş, grevler yasaklanmış, temel hak ve özgürlükler kısıtlanmıştır. Saad-Filho’nun “Neoliberal sistem sürekliliğini sağlayacak maddi temeli yaratıp, kendini yeniden üretmesinin önündeki direnci ezerek iktisadi, siyasi ve toplumsal değişimleri biçimlendirir” (2007: 21) ifadesi Türkiye’de tam anlamıyla uygulanmıştır. 1980 darbesi yeni bir hegemonya kurma girişimidir. 1982 Anayasası’nda temel hak ve özgürlüklere yer verilmezken sermayeye serbesti tanınmış, sendikal faaliyetler durdurulmuş ve işçiler siyasetin dışına itilmiştir.

Neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması ile KİT’lerin ve refah harcamalarının krize neden olduğu gerekçesi ile özelleştirme yoluna gidilmiş, kamu mülkleri, KİT’ler ve eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik kurumları devlete yük ol-

dukuları gerekçesiyle özel sektöre devredilmiştir. Böylece devletin küçültülmesi hedeflenmiş, ancak KİT'lerin blok satışlarla devredilmesi, devlet tekelinin yerini özel tekellerin alması sonucunu getirmiştir.

Bütün kısıtlamalara rağmen 1982 anayasası yüzde 91,7 oyla kabul edilmiştir. Bu durum Gramsci'nin hegemonya kavramının aynı zamanda zoru barındırdığı, "korkunun da bir zor olduğu" ve hegemon sınıfın yandaşlarına liderlik ederken karşıtlarına zor uyguladığı prensibine uymaktadır (Gramsci, 1992: 57).

Özgürlükleri kısıtlayan, emekçi kesimin haklarını elinden alan, üniversitelerin özerkliğini kaldıran 1982 Anayasası'nın bu kadar yüksek bir oy oranıyla kabul edilmesi solcu bir aydın olan Özkök'ü hiç şaşırtmamıştır. Bir yazısında Evren'i savunmuş ve Anayasa'nın yüksek oy almasının halkın onayı anlamına geldiğini iddia ederek sormuştur: "Şimdi anladınız mı o yüzde 92'yi?"⁴ 12 Eylül darbesini ve 27 Mayıs Harekâtını kıyaslayarak 27 Mayıs'ın halkın desteğini almamış bir harekât olduğunu, halbuki 12 Eylül'ün çoğunluk tarafından desteklendiğini savunmaktadır.

Neoliberalizm ve Medya

Medyanın şirketleşmesinin ve holdinglerin eline geçmesinin başlangıcı olarak 1973 yılında petrol fiyatlarının dört katına çıkmasıyla dünya çapında yaşanan ekonomik bunalım gösterilebilir. Bu tarihten sonra uygulanan neoliberal politikalarla özelleştirmeler hız kazanmış, serbest piyasa ekonomisi uygulamaya konmuştur. Devletin neoliberal politikalar sonucu piyasadan çekilmesiyle, rekabete dayalı ve deregülatif bir sistem başat duruma geçmiştir. Rekabet, küçük şirketleri yok ederken büyük şirketleri holdingleştirmiş, tekelleşmeler başlamıştır. 1980'li yıllarla birlikte daha yoğun olarak uygulanan politikalar medya ortamını da etkilemiş, benzer sonuçlar orada da görülmüştür. Başta ABD olmak üzere tekelleşme eğilimi olan ülkeler İngiltere, İtalya, Almanya ve Fransa'dır. Bu ülkelerdeki medya kuruluşları uluslararası medya kurumları ile birleşme yoluna gitmiştir. Neoliberal politikalarla birlikte medya üzerinde devlet denetimi azalmış, arz ve talebin belirleyici olduğu piyasa ekonomisi egemen olmuş, bu durum ticari medya tekellerini doğurmuş, haberin meta olduğu bir sistem kurulmuştur. Devlet denetiminin kalkmasının medyanın özgürleşmesi anlamına geldiği ileri sürülse de aslında medya, sermaye ve güç odaklarının tahakkümü altına girmiştir. Medya dışı sektörlerde faaliyet gösterenler kendi medya kuruluşlarına sahip olarak bu kurumları diğer alanlarda başarı sağlamak için aracı olarak kullanmışlardır. Tekelleşme, medyada birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Chomsky, medyanın halkı bilgilendirme gibi bir kaygısının olmadığını "buna ancak medya cahillerinin inanacağını" belirtir. Chomsky'nin propaganda modeline göre medyanın görevini şöyle açıklar:

Medyanın toplumsal amacı, topluma ve devlete egemen ayrıcalıklı grupların

4. Ertuğrul Özkök, Hürriyet, 14 Kasım 2006

ekonomik, toplumsal ve siyasal gündemlerini halkla aşlamak ve bunları savunmaktır. Medya bu amaca; konuları seçme, ilgilenilecek olayları saptama, bu olayların hangi sınırlar içinde işleneceğini belirleme, bilgileri çeşitli süzgeçlerden geçirme, vurgu ve üsluba karar verme, tartışmaları kabul edilebilir ilkeler çerçevesinde tutma gibi çok çeşitli yöntemleri kullanarak yapar. (Chomsky, 2021)

Medya sektörünün büyümesi toplumu etkileme ve yönlendirme gücünü arttırırken, hedef kitlenin büyüklüğü, piyasa kurallarının geçerli olduğu bir ortamda kâr oranlarını da çok yükseltmiştir. Raşit Kaya “Medya piyasalarında yoğunlaşmanın genellikle başka sektörlerle göre daha yüksek oranda gerçekleştiğini ve medyanın ‘etkileme gücünün’ ekonomik güç ile doğru orantılı bir ‘entegre’ güce dönüştüğünü” belirtmektedir (2016: 157).

1980 öncesi, gazeteci kökenli ailelerin sahipliğinde olan basın sektörü, büyük sermaye sahiplerinin eline geçmeye başlamış, bu dönüşüm 90’ların ilk yarısında tamamlanmıştır. Büyük medya kurumları, 1995 yılının ortalarında, başka alanlarda faaliyet gösteren yeni medya patronlarının eline geçmiştir. Maliyetlerin artması ve faaliyet alanlarının çeşitliliği nedeniyle devlet kredilerine ihtiyaç duyan medya sahipleri ile iktidarlar arasında bir bağımlılık ilişkisi oluşmuş, “Hükümetler bu ilişkiyi medyayı kontrol edebilecekleri bir tür ‘havuç-sopa’ ilişkisi olarak görmüşlerdir” (Tılıç, 2009: 110).

1980 yılı Türk basını için de bir dönüm noktası sayılır. Türkiye’de durum, neoliberal politikaların geçerli olduğu diğer ülkelerden farklı değildir. Medya, aynı süreçlerden geçerek şekillenmiştir.

Serbest piyasa döneminin başlaması ile birlikte basın da değişime uğramış, görsel ve yazılı basın bütünleşerek medya adı altında bir sektöre dönüşmüştür. Tüketimi körüklemek, kitleleri tüketime yönlendirmek ve bunu hissettirmeden yapmak görevini medya üstlenmiştir. Sektörün gelişmesi ile birlikte gazeteciler, esas görevleri olan nesnel ve tarafsız haber verme yerine, tüketmeyi hedef alan yayınlara yönelmiş, aynı değişim köşe yazarlarında da görülmüştür. Ülke sorunlarına eğilen ciddi yorumların yerini gündelik, hoş, hafif yazılar almıştır.

Bu değişim ekonomik seçkinlere de yansımış, 1980 öncesi Türk geleneksel yapısına uygun olarak ortada görünmeyen işadamları, holdinglerine, medya organlarını da katarak büyürken aynı zamanda bu organlarda sık sık görünmeye başlamıştır. Saygınlıklarını arttırmak için kültürel seçkinlerle el ele vererek, onların sayesinde toplumun bilge kişileri olurken karşılığında onların hamisi rolünü üstlenmişlerdir (Bali, 1999).

Özkök, neoliberal rüzgarların estiği bu ortamın en etkin figürlerinden biri olmuştur. Yazılarında bir yandan yeni hayat tarzını yüceltirken, diğer taraftan güç odakları ile ilişkilerini pekiştirmiştir. Neoliberal politikalara verdiği hizmetle O, Gramsci’nin organik aydını, Bourdieu’nün sembolik seçkinidir.

Ertuğrul Özkök

Ertuğrul Özkök, 1947 yılında İzmir'in kenar mahallelerinden biri olan Kahramanlar semtinde dünyaya gelmiştir. Göçmen bir ailenin çocuğudur. Bulgaristan'ın Kırcaali kasabasından göç eden aile İzmir'in Kahramanlar semtine yerleşmiştir. Evlerinin önünden geçen Meles Çayı'nın üst tarafında tabakhaneler vardır ve bu nedenle suyu siyah akmaktadır. Oyun alanları bu çayın kenarıdır. Çayın karşı tarafındaki Teneke- li Mahalle'de Roman aileler, diğer tarafında dar gelirli oturmaktadır. Çocukların hayal dünyasına geniş olanaklar sağlayan bu ortam Özkök'ün Beyaz Türk- Burjuva olma hayalinin sonra da kararının başlangıç noktası olmuştur (Özkök, 2014: 47)

Özkök'ün üniversite yılları Türkiye'de "68 Olayları" olarak adlandırılan bir döneme rastlamaktadır. 68 olayları sadece Türkiye'yi değil, tüm dünyayı, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel bakımdan etkileyen ve devrim niteliği taşıyan olaylardır. İdeolojileri, siyasal yönelimleri, kültürel yaşamı etkilemiş, toplumsal hayata yeni açılımlar kazandırmıştır. Tüm dünyayı etkileyen büyük olayların art arda sıralanması bu yıla özel bir konum vermiştir. Vietnam Savaşı, Ay'a seyahat, Martin Luther King ve Robert Kennedy'nin öldürülmesi, Sovyetlerin Prag'ı işgali bu yılda meydana gelmiştir. Fransa'da başlayan öğrenci olayları kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve bir gençlik isyanı halini almış, yaratıcıları da 68 kuşağı olarak tarihe geçmiştir.

Bu dönemde Özkök sol görüşlü bir üniversite öğrencisidir ve Türkiye İşçi partisi üyesidir. Silahlı mücadeleyi hiçbir zaman onaylamadığını belirtmektedir. Özkök, üniversiteden mezun olduktan sonra devlet bursuyla, iletişim alanında doktora yapmak üzere Fransa'ya gitmiş ve doktorasını altı yılda tamamlamıştır. Fransa dönüşü Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır.

Özkök'ün dönüşü, Türkiye'nin çalkantılı dönemine rastlamaktadır. Öğrenci olaylarının yerini sağ-sol çatışması almış, kurtarılmış mahalleler, bölgeler oluşmuştur. Her gün radyolardan ölüm haberleri alınmaktadır. Türkiye bir karabasan yaşamaktadır. Ekonomi kötüye gitmektedir. Demirel'in meşhur sözüyle "Türkiye 70 sente muhtaçtır." Demirel'in müsteşarı olan Turgut Özal tarafından ekonomik istikrar programı hazırlanmıştır. Türkiye tarihine 24 Ocak kararları olarak geçen bu kararlar 24 Ocak 1980'de kamuoyuna açıklanmıştır. Sermaye çevreleri ve uluslararası örgütler tarafından onay gören kararların ancak üçte biri uygulanabilmiştir. Fakat bu kararlar Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Serbest faiz, dalgalı döviz kuru ve düşük ücret politikaları ile ihracatı artırma, ödemeler dengesini iyileştirme ve enflasyonla mücadele hedefleniyor gibi görünse de kararların asıl amacı dünya piyasaları ile bütünleşmektir:

24 Ocak Kararları (...) ihracatın teşvik edilmesini faizlerin serbest bırakılmasını, yeni vergi düzenlemelerini, bazı madenlerin özel sektöre devrini, sıkı bir para ve maliye politikasının izlenmesini öngörüyordu. Ancak bu kararlar 12 Eylül sonrası uygulamaya konulabilecek ve uygulanma sürecinde de tartışılacaktı. (Ozan, 2015:656)

Ozan'ın belirttiği gibi bu kararları hemen uygulamak mümkün olmamış, 12 Eylül 1980 darbesi ile buna zemin hazırlanmıştır. Ama darbenin amacı sadece yeni ekonomik düzene zemin hazırlamak değil, yaşanan hegemonya krizini aşarak yeni bir hegemonik sistem inşa etmektir.

1983 seçimlerinde iktidar olan ANAP'ın başkanı Turgut Özal, yeni Anayasanın sağladığı olanaklardan faydalanarak "dışa açılmacı" birikim modelini uygulamaya koymuştur. 1982 Anayasası'nda yer alan ve grevleri yasaklayan, örgütlenmeyi güçleştiren maddeler sendikal düzeni zayıflatmaya ya da tümüyle kaldırmaya yönelik uygulamalardır. Kamu harcamalarının azaltılması, ağır vergiler, düşük ücret politikası, dalgalı döviz kuru, fiyatların ve faizin serbest bırakılması "dışa dönük" birikim modelinin unsurlarıdır.

Türkiye'nin uzun yıllardır biriken ekonomik sıkıntıları 1980'li yıllarda daha da yoğunlaşmış ve Dünya Bankası ve İMF gibi uluslararası finans kuruluşlarında çözüm aranırken hem Türkiye'nin bu kurumlar vasıtasıyla dünya kapitalist sistemine eklenmesi sağlanmış hem de içeride yeni bir hegemonyanın tesisi çalışmaları yapılmıştır. Yeni sağın hegemonya girişimi Türkiye'de neoliberal politikaların uygulanma dönemidir. Alev Özkazanç "1980 sonrasında küresel kapitalizmin yeni evresine öncelikle darbe eşliğinde başlatılan bir pasif devrim yoluyla yapısal uyum göstermeye zorlandığını" (2005) belirtmektedir. İngiltere'de Thatcher, ABD'de Reagan'ın yanında Özal bu ideolojinin üçüncü ayağını temsil etmiştir. Thatcher Özal'ı her açıdan desteklediği gibi dünyadaki sağ siyasetin öncülerinden biri olarak göstermiştir.

Basın dünyasına dahil olduktan sonra yeni dönemin en yılmaz savunucularından biri olan Özkök, 1976'da doktora çalışmasını tamamlayıp Türkiye'ye dönmüş ve Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır. 1980 öncesinde Bülent Ecevit'in danışmanı olan Özkök, 1980 darbesinden sonra Ecevit'in çıkardığı *Arayış* dergisinde 5. Sayıdan itibaren makaleler yazmaya başlamıştır. Bu dönemde de sol görüşlü olduğunu söylemektedir; ancak Bülent Ecevit'in danışmanlığını yapmasına rağmen ihtilali sevinçle karşılamıştır. 27 Mayıs 1960 darbesini kötülüklerin anası olarak ilan ederken, 1980 ihtilalini sevinç gözyaşları ile karşılamıştır.

1986 yılına kadar Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevini sürdüren Özkök, bu tarihte *Hürriyet* gazetesinden bir teklif almış, önce Ankara ve Moskova temsilcisi, daha sonra da Genel yayın yönetmeni olarak 20 yıl sürdüreceği bir yolculuğa başlamıştır. Kendi ifadesiyle "Bizler dünyayı değiştirmek için yola çıkmıştık, karşı kültürün çocuklarıydık, müesses nizamı yıkacaktık" derken "...içlerinden biri yerleşik düzenin kâbesine iltica ederek" (Özkök, 2014: 217) yeni bir düzenin kurucularından biri olmuştur. Burjuva olmak isteğini açıkça ifade eden Özkök, "çevremdeki birçok genç iyi bir işçi sınıfı mensubu olmak istiyordu. Bense açıkçası sınıf atlamak istiyordum...Karımı ve çocuğumu iyi şartlarda yaşatmak istiyordum. Ben aristokrat olamam, doğuş itibarıyla aristokrat deği-

lim, ama iyi bir burjuva olmaya çalışıyorum. Bir işçi çocuğu olarak doğdum, iyi bir burjuva olarak ölmek istiyorum. Hürriyet gazetesinde yazmak duygularımı fazlasıyla tatmin ediyor”⁵ demektedir. Bu tarihten sonra düzenin yerleştirilmesi görevini üstlenmiştir.

Özal ve Özkök’ün yolları Özkök’ün Hürriyet gazetesinin Ankara Temsilciliği döneminde kesişmiştir. Hâlâ solcu olduğunu söylemesine rağmen zamanın ruhunun değiştiğinin farkındadır. Gücün ve paranın bilincine varan Özkök de değişime ayak uydurmuştur. Bernard Shaw’un dediği gibi “Yirmisinde komünist olmayanın kalbi, kırkında hala komünist olanın aklı yoktur.” Özkök ikisine de sahip olduğundan yolunu ve fikirlerini değiştirmeye karar vermiştir. Ama “Beni Özal ikna etti” diyerek sorumluluğu Özal’a atmaktadır. “Bizim senkronumuzu Özal bozdu. Çünkü beni kolumdan tutarak ve munis bir sesle kulağıma ‘Bak sana bir şey söyleyeyim’ diyerek, liberalizmi anlata anlata beni liberal yaptı. Böylece solcu düşünce tarihim sona erdi”⁶ demektedir. Özal’dan neden etkilendiğini de açıklar:

83’ten sonraki ekonomik zihniyet, o ekonomik devrimler falan yavaş yavaş benim kafamda da bireye önem veren, bizim tamamen toplumsu bir kafa yapısından, kolektif bir kafa yapısından ve dolayısıyla kolektivizmin bütün hastalıklarını barındıran kafa yapımızdan ilk defa bireyi ön plana çıkaran, bireysel özgürlükleri ön plana çıkaran kafa yapısına doğru götüren reformlarından sonra ben Özalcı oldum. Ve ölene kadar Özalcı kalacağım (Birand ve Yalçın, 2016: 263).

Bir sosyolog olan ve üniversitede bu konuda ders vermiş biri olarak Özkök’ün, bir mühendis tarafından, inandığı fikirlerin tamamen zıddı olan bir fikre ikna edilmesi ilginçtir. Beklenen, bu durumun aksinin gerçekleşmesidir. Ama zamanın ruhu değişirken fikirler de değişmeye başlamıştır. Bu değişim ve Özal’la kurduğu iyi ilişkiler ona parlak bir kariyer kazandırmış, genel yayın yönetmenliğine giden yolun taşlarını döşemiştir.

1980 sonrası yaşanan değişim dalgasından etkilenen Özkök, *Elveda Başkaldırı* (1987) kitabında o dönem yaşadıklarını ve 1980 sonrası uğradığı değişimin ne anlam geldiğini anlatmıştır. Özkök’e göre yeni dünya düzeninde ideolojilerin sonu gelmiştir. Sağ ve özellikle sol ideolojiler için verilen mücadele anlamsızdır” (Yaylagül ve Korkmaz, 2008: 237).

Özkök 1990 yılında Hürriyet gazetesi genel yayın yönetmenliğine atandığında liberal ekonomiye inandığını söylemeye başlamıştır; sosyalizm ve Küba Bar’da hep bir ağızdan söylenen *Comandante Che Guavera* artık sadece romantik bir şarkıdır. İdeolojiler ölmüştür ve artık onun için savaşmak anlamsızdır. Geçmişle barışmanın zamanı gelmiştir: ⁷

5. Murat Sabuncu, Ertuğrul Özkök Söyleşişi, *Cumhuriyet*, 17 Nisan 2015

6. *Hürriyet*, 30 Eylül 2014

7. *Hürriyet*, 30 Eylül 2014

Çoğumuz liberal ekonomiye inanıyoruz, ama hepimiz bu sosyalist şarkıları söylüyoruz. Hayat değişiyor. İdeoloji gidiyor, geriye müziğin romantizmi kalıyor. Hepimiz geçmişimizle barışıyoruz. Marksizm, arkasından anti Marksizm ve şimdi bütün bir geçmişle barışma...Bütün anti'lere isyan. Ruhumuz sakın arzularımız tatmin olmuş...⁸

Gazeteciliği bir *business*⁹ olarak görmekte “Ben Hürriyet Gazetesi'nin Genel Yayın Yönetmenliği'nin yanı sıra icra kurulu başkanıyım. Aynı zamanda Doğan Yayın Holding'in en üst profesyonel iki yöneticisinden birisiyim. Dolayısıyla, bir yönetici olarak grubumun işlerini takiple görevliyim” demektedir. Özkök'ün yazıları da değişime uğramıştır. 1980 sonrası yükselen değerlere hitap ederken sosyolog olduğu için değişimin farkına erken vardığını iddia etmektedir. Yükselen değerler vizyon sahibi olmak, hedeflerini yüksek tutmak, başarı, yüksek kazanç, rahat bir yaşam sürmek ve gusto sahibi olmaktır. Özkök gazeteye gustoyu kendisinin getirdiğini söylemektedir (E. Özkök ile röportaj, 22 Nisan 2015). Pazar yazıları ciddi konulardan uzaklaşarak Bali'nin deyimiyle (1999) “bir alışveriş listesi”ne dönüşmüştür. Neyi nereden almalıyız, ne giymeliyiz, nereye gitmeliyiz gibi yeni yaşam tarzını özendirecek ve içselleşmesini sağlayacak tavsiyeler içermektedir.

Özkök, 1980'lerden itibaren Türkiye fikir dünyasına yerleşen neoliberal ideolojinin medya lideri olmuştur. Gazete gerçek görevi olan halkı bilgilendirmek, haber kaynağı olmak görevinden uzaklaşarak halkı yönlendiren bir misyon edinmiştir. Ayşe Arman, Serdar Turgut gibi yeni köşe yazarları da bu amaca hizmet etmektedir. Kişisellik, cinsel konular, hedonizm (hazcılık), hayvan sevgisi ve güç odakları ile kurulan ilişkiler köşe yazılarında ciddi konuların yerini almıştır.

Basında Sendikasıızlaştırma Süreci

Neoliberal düzenin en başat politikalarından biri sendikaları kaldırmak ya da etkisizleştirip yönetim güdümlü hale getirmektir. İngiltere'de Thatcher, neoliberal dönüşümün önündeki engelleri kaldırmaya işçi partisinin destekçisi ve işçi haklarının güvencesi olan sendikalardan başlamıştır. İngiltere'de 1984'te çıkarılan yasa ile sendikaların partilerle ilişkisi kesilerek sendikalar siyasi hayattan uzaklaştırılmış ve işlevsiz hale getirilmiştir.

Neoliberal politikaların diğer unsurları gibi sendikasıızlaştırma politikası Türkiye'de de uygulanmıştır. 1980 darbesi demokratik hakların askıya alındığı bir dönemdir. Bu durumdan en çok etkilenen kesimlerden biri basındır. Bu dönemde birçok gazeteci hapis cezasıyla cezalandırılmış, basın sendikaları baskı altına alınmıştır.¹⁰ 12 Eylül'ün en büyük mağduru işçi sınıfı olmuştur.

Basının özerk olması siyasal ve toplumsal açıdan önem taşımaktadır. Basın İş

8. Hürriyet, 30 Ocak 1994

9. Hürriyet, 18 Aralık 1998

10. 12 Eylül askeri darbesi döneminde 31 gazeteci hapse atılmış, gazetelere toplam 300 gün yayın yasağı getirilmiştir. <https://t24com.tr>Medya.

Kanunu olarak bilinen 5953 sayılı kanun, tam ismiyle “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun” 13 Nisan 1952’de kabul edilmiştir. Bu kanunda 4 Ocak 1961’de, 212 No’lu yasa ile değişiklik yapılarak 10 Ocak 1961 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yasa, gazetecilere haklı nedenlerle iş akitlerini tek yanlı olarak ve ihbar ve kıdem tazminatlarını da almak kaydıyla feshetme hakkını tanımakta ve kıdem tazminatına tavan sınırlaması koymamakta böylece basın çalışanlarının kazanılmış haklarını güvence altına almaktadır. Yasa, basın patronları tarafından tepkiyle karşılanır ve Akşam, Dünya, Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni İstanbul ve Yeni Sabah’ın bulunduğu dokuz gazetenin patronu 3 gün gazete yayınlamama kararı alır. Türk basın tarihinde bir ilktir. Basın patronları boykot yaparak bir tür lokavt uygulaması yapmışlardır.¹¹ Bu eyleme karşı direnen gazeteciler yasa ile haklarını elde etmişlerse de yasanın gerektiği gibi uygulanmaması nedeniyle basın emekçilerinin durumu giderek zorlaşmıştır (Yücedoğan, tarihsiz).

1983 sonrası yapılan sendikal düzenlemelerle işyeri sendikacılığı yerine, iş-kolu sendikacılığı getirilerek kol gücüyle çalışan basın emekçileri, fikir emekçilerinden ayrılarak sendika dışına çıkarılmış ve bazı haklarını kaybetmişlerdir. Sendikaların üye sayısının azalmasına neden olan bu durum sendikal gelişmeyi durdurmuştur (Yücedoğan, tarihsiz). Türkiye Gazeteciler Sendikası¹² Genel Mali Sekreteri Hasan Ercan da, sendikasızlaşma sürecini anlatırken 1983 sonrası getirilen yasalarla sendikanın gücünü kaybettiğini ifade ediyor:

1980 yılı başlarında TGS'nin üye sayısı 6 bin kadardı. O dönemin yasaları uyarınca bağlantılı iş kollarında da örgütlenebiliyorduk. Yani, gazetecilik iş kolunun dışında basın işçileri, matbaa işçileri de bize üyeydi. İş Kolları Yasası'nda 1983 yılında yapılan bir değişiklikle bu iş kolları bizden ayrıldı. 1984 yılında, 2821-2822'nin yürürlüğe girmesiyle matbaalardaki üyelerimizi kaybettik, üye sayımız 3 bin 500, 4 bine düştü.¹³

11. Patron eylemine karşılık gazetelerin sendikalı ya da sendikasız yazı işleri müdürlerinin çoğu, patron bildirisinin yayımlandığı gün gazetelerin künyelerinden isimlerini çekti. Gelişmeler üzerine Gazeteciler Sendikası patron eylemini protesto eden ve gerçekleri açıklayan bir bildiri yayınladı. Özetle, basın çalışanlarının sosyal haklarını vermemek için gazete patronlarının, halkın haber alma hakkına karşı bir saldırı başlattığını belirten bildiri radyolar aracılığı ile halka duyuruldu. İstanbul Gazeteciler Sendikası boykot nedeniyle gazetelerin yayımlanmadığı üç gün boyunca “Basın” isimli bir gazete çıkarttı. Bu gazetenin Umumi Neşriyat Müdürlüğünü Milliyet’in Yazı İşleri Müdürü Abdi İpekçi, Mesul Müdürlüğünü Semih Tuğrul, Teknik Müşavirliğini de Murat Kayahanlı üstlendi. Diğer gazetelerin yazı işleri müdürleri ve çalışanları da Sendika’nın gazetesinde gönüllü olarak çalışma kararı aldı. Boykotun ilk günü Basın gazetesinin manşeti “Daima halkın hizmetindeyiz” oldu. Bu gazete gibi 212 sayılı Basın İş Kanunu da gazetecilerin dayanışması ve direnişi ile çıktı.(Gökhan Durmuş, Türkiye Gazeteciler Sendikası Genel Başkan, <https://journo.com.tr>), Bu bildiriye imza koymayan Hürriyet gazetesi Yazı İşleri Müdürü Necati Zincirkıran ise sendikadan ihraç edilmiştir. (<https://journo.com.tr>)

12. Türkiye Gazeteciler Sendikası, 10 Temmuz 1952’de İstanbul Gazeteciler Sendikası adıyla kurulmuş, 1957’de Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Türk-İş’e üye olmuş, 1963’te, Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) adını alarak yurt çapında örgütlenmiştir. Gazeteciler Sendikası gazetecilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ekonomik ve sosyal kazançların elde edilmesi için çalışan ve bu konularda gazetecilere hukuki destek sağlayan tek sendikadır.

13. Türkiye Gazeteciler Sendikası Genel Mali Sekreteri Hasan Ercan, aktaran: İstanbul - BİA Haber Merkezi,

Medyada, 1990'ların ortalarına kadar *Hürriyet* ve *Milliyet* gazeteleri de dahil olmak üzere sendikalar ve toplu sözleşme düzeni devam etmiştir. Gazeteciler Türkiye Gazeteciler Sendikası üyesidir ve örgütlüdür. Dönemin işçi sorunları ve haberleri gazetelerde yer bulmaktadır. Neoliberal politikaların güçlenmeye başladığı 1990'ların ortalarından itibaren düzenin hedefi sendikalar olur. Türkiye Gazeteciler Sendikası'ndan ilk ayrılan Aydın Doğan'ın sahip olduğu *Milliyet* gazetesidir.

1979 yılında *Milliyet* gazetesine ortak olan Aydın Doğan sonraki yıllarda gazetenin tamamına sahip olmuştur. 1990 yılındaki toplu sözleşme görüşmeleri sendikanın etkisizleştirilmesinin başlangıcıdır. Türkiye Gazeteciler Sendikası ve Türkiye Gazete sahipleri Sendikası arasında 20 Ağustos'tan Kasım'a kadar yapılan görüşmelerden sonuç alınamayınca Sendika grev kararı almış, Aydın Doğan lo-kavt uygulamasıyla cevap vermiştir. Sendikalaşmayı önlemek için takip eden yılda gazetenin teknik bölümü ana bünyeden ayrılmış ve bu bölümdeki elemanlar taşeron şirketlere yerleştirilerek sendikaya üye olmaları engellenmiştir. Böylece bu dönemde *Milliyet* gazetesinden ve sendikadan 128 kişi ayrılmıştır (Alan, 2015: 139).

Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın başkanı Ziya Sonay, *Milliyet*'te sendikasızlaştırma hareketini *Günaydın* gazetesinin eski yöneticisi olan Kemal Kınacı'nın başlattığını, *Milliyet*'e geçtikten sonra, sendikanın gazetede örgütlenmesine izin vermediğini anlatmaktadır. Sendikadan önce yöneticiler, sonra yöneticilerin baskılarıyla teknik ekip, ardından yazı işleri çalışanları ayrılır. Sendikadan istifa etmek için gereken 50 bin liralık noter masrafını muhasebe öder. Aydın Doğan "Çocuklar ayrıca masraf yapmasın diye noter ücretini muhasebeden ödedik" demektedir (Sonay'dan aktaran Özsever, 2004: 171). İstifa etmeyenlerin tazminatları ödenerek işlerine son verilmiştir. O yıl *Milliyet* gazetesinde 128 kişinin işine son verilir. Aydın Doğan "Biz 1991'de *Milliyet*'ten adam çıkarmadık" diye iddia etmektedir. Aynı dönemde Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGC) İstanbul Şube Sekreteri olan Merdan Yanardağ, işten çıkarılanların sadece *Milliyet*'le sınırlı kalmadığını belirtmektedir. "...(T)oplusözleşme imzalanmadan önce hakikaten hiç kimse çıkarılmadı. Toplusözleşme imzalandıktan sonra *Milliyet* gazetesinden 128 kişi çıkartıldı. Diğer gazetelerden de çıkartıldı, sadece *Milliyet*'ten değil. Çünkü o dönem sendikanın Babıali'de varlığını hissettirdiği son dönemdi."¹⁴

Aydın Doğan 1994 yılında Erol Simavi'nin elindeki *Hürriyet*'in son yüzde 75'lik

(erişim: Ocak 2022).

14. Aydın Doğan, "Gazetede herkes isteyerek sendikadan çıktı. Çıkanların hepsi de bugün hayatlarından memnun" demektedir. Merdan Yanardağ da gazetecilerin yeteri kadar direnç göstermediğini söylemektedir. "...hiç kimse isteyerek sendika yönetiminden istifa etmedi. Sendikanın genel başkanlığını yapmış Eren Güvener orada yazı işleri müdürü idi. *Milliyet* o dönem, sendikayla çok yakın ilişkide olan bir dizi yöneticinin çalıştığı bir gazeteydi. Ama şunu söylemek mümkün, hiç kimse de buna esaslı bir direniş göstermedi. Dolayısıyla bu sadece Aydın Doğan'ın insanlara çok büyük baskı yaparak gerçekleştirdiği bir tasfiye değildi. Burada geleneksel gazeteciliğin bir dramı söz konusudur aslında. Dayanışma duygusunun son derece zayıf olduğu, bireysel davranma eğiliminin son derece yaygın olduğu, örgütlü hareket etme bilincinin gelişmediği bir sektör. Dolayısıyla sadece Aydın Doğan'ın baskısına bağlamak doğru değildi. Sendika yöneticiliği yapmış olan gazeteciler de hiç itiraz etmeden gittiler, sendikadan istifa ettiler (Evrensel, 14 Ağustos 2002).

hisselerini satın alır. Erol Simavi döneminde genel yayın yönetmeni olan Özkök, gazete Aydın Doğan'a satıldıktan sonra da görevine devam etmiş, sendikasılaştırma operasyonlarında patronun yanında yer almış ve etkin bir rol oynamıştır. Aydın Doğan gazeteyi satın alırken bir şart ileri sürmüştü, çalışanların sendikadan istifa etmesini istemiştir. Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın İstanbul şubesinde yönetici olan Hasan Ercan Milliyet'teki tasfiye sürecinden sonra sendikasılaştırma hareketinin hız kazandığını, aynı yöntemlerin Hürriyet'te de uygulandığını belirtir:

1994 yılında Aydın Doğan Hürriyet'i Erol Simavi'den o zamanın parasıyla 7 trilyon liraya satın alırken bir şart koşmuştu: "Ben bu gazeteyi sizden satın alırım ama, önce işçilerin sendikadan istifa etmesi gerekir." Aydın Bey satın almadan Hürriyet'ten istifalar başlamıştı. Bu süreci Ertuğrul Özkök örgütliyordu. O zaman Hürriyet Haber Ajansı, Hürgün ve Hürriyet'te çalışıyordu arkadaşlarımız. Hürriyet İkitelli'deki binasına yeni taşınmıştı ve biz sendikadan arkadaşlarla birlikte günlerce oraya gidip geldik. Arkadaşlarımıza, sendikadan ayrılmamalarının gerekçelerini anlattık.

Babiali'den ayrıldıktan sonra gazeteci arkadaşlar arasında dayanışma kalmamıştı. İnsanlar kapıdan kartlarla girip çıkıyordu. Çalışanlar arasındaki yabancılaşma çok fazlaydı. Üstelik, işlerini kaybetmekten de çok korkuyorlardı. Ertuğrul Özkök ne derse o oluyordu.

O dönemde TGS İstanbul Şube'nin başında Ziya Sonay bulunuyordu. Ziya Bey, Ertuğrul Özkök'e istifaları durdurmasını söyledi. Ancak Özkök, "Ben bu insanlara sizin verdiğiniz paradan fazlasını vereceğim" dedi. Bizler bu söze karşı çıktık ve güvence ortadan kalktıktan sonra kazanımların geçici olacağını söyledik. Özkök söylediğini yaptı. Önce ücretleri artırdı, sonra arkadaşların sendikadan istifa etmesini sağladı. Ancak, bu iyileştirmenin devamı gelmedi. Arkadaşlarımız senelerce aynı ücrete çalıştılar.

İstifa etmeyenleri hemen işten çıkarmadılar, sürece yayararak tasfiye ettiler. Sonuçta, Hürriyet gazetesinin üç şirketinde çalışan sendikalı arkadaşların yüzde 90'ı üyelikten ayrıldı. 800 kadar üyemizi kaybettik.¹⁵

Sendikasılaştırma döneminde Hürriyet gazetesi Ankara Bürosu'nda çalışan Sezai Bayar, o günleri, Erol Simavi ve Aydın Doğan dönemini karşılaştırarak anlatmaktadır:

15. Türkiye Gazeteciler Sendikası Genel Mali Sekreteri Hasan Ercan, aktaran: İstanbul - BİA Haber Merkezi, Erişim: Mayıs 2021

Gazete Aydın Doğan satın almadan önce sendika her yıl sözleşme yapardı. Her yıl değil, de iki yılda bir olurdu. Erol Simavi, gazetecilerin emeğine saygılı, ama sendika ağalığına da şiddetle karşıydı. Bu nedenle sözleşme dönemi yaklaştığında, yöneticilerin yüzde kaç oranında zam isteyeceklerini önceden öğrenirdi. Diyelim ki, enflasyona göre sendika yüzde 15 oranında zam isteyecek; günü geldiğinde kendisini temsil eden yöneticiye “Ben, yüzde 20 zam verme kararını aldım, onların isteyeceğinden daha fazlasını vermeye hazırım. Yani, sendikanın isteyeceğinden en az yüzde 5-10 fazla oranda zam yapardı.

Aydın Doğan döneminde ise sendikadan çıkma baskısı aynen bütün yayın organlarında uygulanmak istendi. Sendikasılaştırma baskısı kurulurken, köşe yazarları bile emekçileri ikna etmekle görevlendirildi. İmza atmayanlar ya işten çıkarıldı veya emekliliğe zorlandı. O zamanın en çok okunan güya emekçisi ve ünlü köşe yazarı Emin Çölaşan bunların “ikna”cılarının başında geliyordu.

Genel Yayın yönetmeni olarak Özkök her zaman ve kayıtsız şartsız patronun yanında yer aldı. Acımasız ve baskıcı bir rejim uygulandı. Halen, şu anda dahi sendikası fikir işçileri zam almadan çalışmaya devam ediyorlar (S.Bayar ile röportaj, 3 Mart 2021).

Faruk Bildirici bu dönemi “Medyanın Ombudmanı Saray’ın Medyası” isimli kitabına taşımıştır. Hürriyet gazetesinde çalışmaya başladıktan iki yıl sonra Aydın Doğan gazeteyi satın almıştır. Doğan yönetime dokunmaz ama o tarihten sonra çalışanların ücret ve sosyal haklarında ciddi gerilemeler olur. Sendikadan hoşlanmayan Aydın Doğan, Milliyet’te uyguladığı temizlik hareketini Hürriyet’te de uygulamıştır. Bildirici yaşananları şöyle anlatmaktadır:

Ankara Temsilcisi Sedat Ergin, bürodaki arkadaşların sendikadan istifası için bir iki kez konuşsa da kimseyi ikna edemedi. Çok da ısrar etmedi zaten. Bunun üzerine Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök bizzat yürüttü operasyonu. İstanbul’daki Hürriyet çalışanlarını sendikadan istifa ettirdikten sonra Ankara’ya da geldi. “Sendikanın çalışanlar arasında adaletsizliğe yol açtığını, patronun istediği gibi çalışanlara zam yapmadığını, sendikadan istifa edilirse koşullarımızın daha iyi olacağını” anlattı uzun uzun. Tabii istifa etmeyenlerin gazeteden ayrılması gerektiğini de araya sıkıştırdı. Açıkça işten atmakla tehdit ediyordu. Kimse direnemedi bu koşullarda. Özkök’ün elinde sendika üyesi gazetecilerin listesi vardı, büroya çağrılan noter, tek tek istifaları aldı, onayladı.(Bildirici, 2021: 20)

Hürriyet operasyonundan sonra Hürriyet’in şirketlerinde çalışan sendikalı

çalışanların %90'ı tasfiye edilmiş, Anayasa'da yer alan "Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz"¹⁶ maddesine rağmen basın emekçileri sendikasızlaştırılmıştır. Sendikasızlaştırma operasyonlarında bütün yollar Özkök'e çıkmaktadır. Bir dönem İşçi Parti'sine üye olan Özkök, yeni dönemde sermayenin organik aydını olarak, işçileri sendikasızlandırmada önemli bir rol oynamıştır. Zamanın ruhuyla birlikte fikirleri de değişmiştir; artık sendikaya karşıdır:

Türkiye'nin bugünkü ekonomik koşullarında sendika ile birlikte yürümek mümkün değildir. Biz eskiden beri liyakata göre ücret verilmesini savunuyoruz. Öbür gazetelerde (Sabah ve Milliyet) sendika devam etseydi böyle bir işe gidilir miydi, bilmiyorum. Sendika bizi olumsuz etkiliyor. Bizim şu anda yaptığımız sözleşme, toplu sözleşmede varolan bütün hakları koruyor. Sendikanın çağın gereklerine göre çalışması gerekirdi.¹⁷

Özkök, çabalarının karşılığını görmekte gecikmez. Gazetenin Genel Yayın Yönetmeni olarak göreve devam eder. Özkök'ün sendika karşıtlığı AB raporlarında da yer almıştır. Avrupa Birliği'nin Kopenhag Zirvesi'nde, Türkiye'nin Aralık 2004'te tam üyelik için değerlendirilmesi yapılırken Türk medyası hakkındaki raporlarda, çalışanların sendikal hakları gündeme gelmiş ve raporda "örgütlü bir basın sendikasının yokluğu, basının bağımsızlığını zayıflatmaktadır" ifadesi yer almaktadır. Türk medyasının, artan tekelleşmeden dolayı sıkıntı yaşadığı, Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın, "Medya sahiplerinin emek sömürsünün, dil, din, cinsiyet ve inanç ayrılığı gözetilmeksizin tüm işyerlerinde söz konusu olduğuna inandığı" ve medyanın üç büyük medya sahibinin egemenliği altında olduğu belirtilmiştir.

Aynı raporda Özkök'ün adı da geçmektedir. Doğan grubunun Genel Yayın Yönetmeni ile görüşüldüğü belirtilen raporda, AB içinde olmak istedikleri, ancak AB standartlarına uyum sağlamak istemedikleri belirtilmektedir:

Delegasyon, Doğan Grubunun Genel Yayın Yönetmeni olan ve medya sahibinin ilgisi sorulduğu zaman, 'Onun nefesini daima ensemblede hissedimiz' diyen Ertuğrul Özkök ile de görüştü. Özkök, şirketinin, zor ekonomik koşullar altında rekabetçi olması gerektiğini anlattı ve gazetecilerin kovulmasından esef duyduğunu ifade etti. Çok açık sözlü bir görüş alış veriş oldu ve delegasyon çok güçlü bir izlenimle

16. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 51. Madde C. Sendika Kurma Hakkı

Madde 51. - Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

17. Orhan Erinc "Gazetecilerin Ekonomik ve Sosyal Hakları", Cumhuriyet gazetesi, 10 Ağustos 1994

ayrıldı: Bu medya şirketi, geleceğini Avrupa Birliği içinde görüyor, fakat sosyal ilişkilerde Avrupa standartlarını tanımaksızın. Bay Özkök şunu belirtti: “212 Sayılı yasadan nefret ediyoruz ve sendikadan hoşlanmıyoruz.”¹⁸

Bir dönemin solcu aydını, AB standartlarına uyum sağlayamayacak kadar sağa kaymıştır.

Taşeronlaşma

Medyanın tekelleşmesi gazeteciler açısından olumsuzlukları da beraberinde getirdi. Bunlardan biri, medya kuruluşları arasında yazılı bir anlaşma olmamasına rağmen bir medya grubunda çalışan bir gazetecinin işine son verilmesi durumunda diğer tekellerde işe alınmamasıdır. Tekeller arasında bir çeşit centilmenlik anlaşması vardır ve bu durum gazetecilerin sendikalaşmasını ve mesleki özgürlüğünü kısıtlayan bir engele dönüşmüştür.

Basın emekçilerini sendikasızlaştırmanın bir yolu da “taşeronlaşma”dır. Çalışanlar, medya tekellerine bağlı onlarca küçük şirkette istihdam edilmektedir. Gazetecilerin 212 sayılı Basın İş Yasası’na göre çalıştırılması gerekirken, 1475¹⁹ sayılı İş Kanunu’na tâbi olarak çalıştırılmakta, büro iş kolunda gösterilerek gazetecilik iş kolu dışına çıkarılan basın çalışanları sıradan işçi konumuna indirgenmekte, gazeteci sayılmadıkları için gazetecilik iş kolundaki sendikalara üye olamamakta ve gazetecilere verilen sarı basın kartına sahip olamamaktadırlar (Kılınç, 1994: 12). 1998 yılında *Hürriyet*, *Milliyet* ve *Sabah* gazetelerinde fikir işçisi olarak çalışan toplam 2550 gazeteciden sendikalı olanların oranı yüzde 10’u bulmamaktadır (Yücedoğan, tarihsiz).

Sonuç

1980 öncesi artan sorunlar ve yaşanan hegemonya krizi sonucunda gerçekleşen 12 Eylül 1980 darbesi sorunlara çözüm bulmak amacıyla yapılmış gibi görünse de aslında Türkiye’yi dünya kapitalizmine eklemlenmek amacı gütmektedir. Darbe öncesinde alınan 24 Ocak kararları, darbe sonrasında uygulanma imkanı bulmuş ve Özal Hükümeti ile Neoliberal politikalara Türkiye’nin kapıları açılmıştır. İngiltere’de Thatcher, ABD’de Reagan’la birlikte Özal neoliberal politikaların üçüncü ayağını oluşturmuştur. Kapitalistleşme ve küresel ekonomiye eklemlenme süreci Türkiye’de sosyal ve kültürel hayatı etkilemiş, dönüştürmüş, Özal’ın dolaşıma soktuğu köşe dönme, zengin olma mesajları gündelik hayatın konuları arasına girmiştir. “Politik kültürden yoksunluk, insan hakları, demokrasi gibi evrensel değerleri önemsememe” belirgin bir duruma gelmiştir (Kozanoğlu, 1993:

18. Erol Önderoğlu, FİJ ve EFJ Türkiye Raporunun Tam Metni - <https://bianet.org/bianet/medya/15335-fij-ve-efj-t>.

19. 1475 sayılı İş Kanunu 4857 sayılı İş Kanunu’nun kabulü ile 4 Temmuz 1975 tarih ve 1927 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. 1475 sayılı kanunun sadece kıdem tazminatı hakkındaki 14. Maddesi geçerlidir. Bu madde işçinin 1 yıllık kıdemine istinaden 30 günlük ücrete hak kazanacağı hükmünü içermektedir.

11). Neoliberalizm ekonomik alanda olduğu kadar kültürel alanda da etkili olmuş ve kapitalizmin ihtiyaç duyduğu tüketime dayalı bir kültür yaratmıştır. Neoliberal politikaların yerleşmesinde ve meşrulaşmasında en büyük görev basın ve aydınların olmuştur.

1980'li yıllarla birlikte büyük şirketler medya alanına ilgi duymaya başlamış, gazeteci ailelerin sahip olduğu geleneksel gazeteciliğin sonunu getirmiştir. Yeni politikalarla birlikte basının işlevi holdingleşen basın medya adını alırken en önemli işlevi değişmiş, halkı bilgilendirmek, haber vermek ve halkın sözcüsü olmak gibi görevlerin yerini sermayenin sözcülüğü almış, medya tüketim kültürünü teşvik etmek ve tüketici kitleler yaratmak gayretinde olmuştur.

Dönemin en çok okunan gazetelerinden *Hürriyet*'in Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök bu dönemin somut bir örneğidir. Sermayenin organik aydını olarak görev yapan Özkök yazılarında tüketimi özendirme, lüks markaları tanıtmaya, Türk insanına yeni bir şekil verme, özelleştirme, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, yeni milliyetçilik, yeni para politikaları, devletçilik karşıtlığı gibi neoliberal politikaların yerleşmesini misyon edinmiştir.

Özkök akademisyen kökenli bir gazetecidir. Gençlik yıllarında solcu olduğunu söyleyen Özkök, daha sonra liberalizmi benimsemiştir. İletişim alanında çalışan ve iletim araçlarının etkileri üzerine kitapları olan Özkök, fikirlerini, Genel Yayın Yönetmenliği döneminde uygulamamıştır. *Hürriyet* gibi Basının Amiral Gemisinin yöneticisi olmanın verdiği güç ve sağladığı maddi imkânların düşüncelerinde değişime yol açtığı ve eski fikirlerinden uzaklaştığı görülmektedir. Bu değişim ve dönüşümü eleştirerek kendisine "dönek" diyenlere cevabı "Bana dönek diyorlar, evet döneğim ben bunu her yerde söyledim. Çünkü insan dönmeden gelişemez ben buna inanıyorum. Benim için hiçbir zaman döneklik kavramı bir hakaret anlamı taşımadı"²⁰ şeklinde olmuştur.

Neoliberal politikalarla birlikte birçok sektörde görüldüğü gibi medya sektöründe de holdingleşme ve tekelleşmeler başlamıştır. Tekelleşmenin getirdiği sonuçlardan biri çalışanların sendikasılaştırılmasıdır. Aynı uygulamalar medya alanında da yaşanmıştır. Aydın Doğan, *Hürriyet* gazetesini aldıktan sonra başlatılan *Hürriyet* çalışanlarını sendikasılaştırma operasyonunu bizzat Özkök yürütmüştür. İşçilere iki seçenek sunulmuştur: ya sendikada istifa edecekler ya da gazeteden ayrılacaklardır. "Türkiye'nin bugünkü ekonomik koşullarında sendika ile birlikte yürümek mümkün değildir" diyerek sendikaya karşı olduğunu ve gazetede sendikayı istemediklerini açıkça söylemektedir.

1980'li yıllardan itibaren holdingleşme ve tekelleşmeler sonucunda değişime uğrayan medyanın en önemli aktörlerinden biri olan Ertuğrul Özkök yeni hegemonik sistemin organik aydını olarak medya gücünü kullanmış ve yeni düzenin kurallarını meşrulaştırma, patronun çıkarlarını kamu yararına tercih etme, çalışanları örgütsüzleştirme, özelleştirme politikalarını savunmada başarılı olmuş-

20. TELE1, <https://tele1.com.tr>, 26 Şubat 2022, Erişim Tarihi: Nisan 2022

tur. Bu durum Gramsci'nin "her tarihsel blok kendi organik aydının yaratır" ilkesine uygundur. Ertuğrul Özkök neoliberal dönem açısından değerlendirildiğinde medya alanında sermayenin başarılı bir organik aydınıdır.

Kaynakça

- Adaklı, G. (2000) *Türkiye'de Medya Endüstrisi: Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ankara: Ütopya Yayınları
- Ahmad, F. (2017) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Akpınar, H. (2008) *Onların Hikayesi: Nasıl Gazeteci Oldular*, Ankara: Bilgi Yayınevi
- Aktan, C. C. ve Şahin, B. (2019) *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet*, İstanbul: Orion Kitabevi, E-kitap.
- Alan, Ü. (2015) *Türkiye'de Gazetecilik Masalı*, İstanbul: Can Sanat Yayınları
- Bali, R. (1999) "Yeni Aristokratlar: Köşe Yazarları", *Birikim*, 117, 48-56.
- Bauman, Z. (2010) *Küreselleşme* (çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bildirici, F. (2021) *Medyanın Ombudmanı Sarayın Medyası*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Birand, M.A. ve Yalçın, S. (2016) *The Özal Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi
- Barbaros, F. ve Zurcher, E. J. (2017) *Modernizmin Yansımaları: 80'li Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi
- Barbaros, F. ve Zurcher, E. J. (2017) *Modernizmin Yansımaları: 90'lı Yıllarda Türkiye*, Ankara: Efil Yayınevi
- Birikim Dergisi (Aralık 2001- Ocak 2002) *Alacakaranlık Yıllar Seksenler Doksanlar*, Özel Sayı, 152-153
- Boratav, K. (2005) *80'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, Ankara: İmge Kitabevi
- Boratav, K. (2010) *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*, İstanbul: Yordam Kitap
- Bourdieu, P. (2013) *Pratik Nedenler*, Adıyaman: Hil Yayınları
- Cemal, H. (2000) *Özal Hikayesi*, İstanbul: Doğan Kitap
- Chomsky, N. (2021) *Medya Denetimi* (çev. E. Baki), İstanbul: Everest.
- Deva, E. (2010) *Dipsiz Kuyu Medya*, İstanbul: Togan Yayıncılık
- Duman, M. Z. (2011) "Turgut Özal'ın Politikalarında Ekonomik Rasyonalizm", *Sosyoloji Dergisi*, 23-24, 105-123
- Duman, M. Z. (2022) "Neoliberalizm ve Devletin Değişen Rolü", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 24, 2, 166-198
- Dursun, Ç. (2004) (der.) *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara: Elips Yayınları
- Dursun, O. (2013) *Köşe Yazarları Dünyamızı Sömürüyor mu?*, Ankara: Siyasal Kitabevi
- Fiori, G. (2009) *Antonio Gramsci*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Forgacs, D. (2012) *Gramsci Kitabı* (çev. İ. Yıldız), Ankara: Dipnot Yayınları
- Gramsci, A. (1992) *Prison Notebooks*, New York: International Publishers
- Harvey, D. (2015) *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (çev. A. Onacak), İstanbul: Sel Yayıncılık
- İnsel, A. (2011) *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*, İstanbul: Birikim Yayınları
- Kaya, R. (2016) *İktidar Yumağı*, Ankara: İmge Kitabevi
- Kazgan, G. (2017) *Liberalizmden Neoliberalizme*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kejanlıoğlu, B. (2004) *Türkiye'de Medyanın Dönüşümü*, Ankara: İmge Kitabevi
- Kılıçatan, E. P. (2011) *Türk Medyasında Dönüşüm ve Değişen Sahiplik Yapısı*, Konya: Literatürk
- Kılınç, K. (1994) "Türk Basınında İstihdam ve Ücret Politikası", doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Endüstri İlişkileri Bölümü
- Kozanoğlu, H., Gür, N. ve Özden, B. A. (2008) *Neoliberalizmin Gerçek 100'ü*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Mutlu, E. (2016) *Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya*, Ankara: Ütopya Yayınevi
- Ozan, E. D. (2005) *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat*, İstanbul: Yordam Yayınları, 657-746
- Özgentürk, N. (2008) *Cumhuriyetten Günümüze Basının Kısa Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Özkazanç, A. (2005) *Türkiye'nin Neoliberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cilt:7: Liberalizm*, İstanbul: Metis Yayınları
- Özkr, Y. (2013) "Hürriyet Gazetesinin Kimliği", *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 45-70
- Özkök, E. (1987) *Elveda Başkaldırı*, İstanbul: Afa Yayınları

- Özkök, E. (2014) *Bir Beyaz Türk'ün Hafıza Defteri*, İstanbul: Doğan Egmont,
- Özsever, A. (2004) *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*, Ankara: İmge Kitabevi
- Öztürk, Ş., Nas F. ve Ergün İ. (2008) *24 Ocak Kararları, Neoliberal politikalar ve Türk Tarımı*
- Portelli, H. (1982) *Gramsci ve Tarihsel Blok* (çev. K. Somer), Ankara: Savaş Yayınları
- Ransome, P. (2011) *Antonio Gramsci: Yeni Bir Giriş* (çev. A. İ. Başgül), Ankara: Dipnot Yayınları
- Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (2005) (der.) *Neoliberalizm* (çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), İstanbul: Yordam Kitap
- Said, E. (1995) *Entellektüel*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Santucci, A. (2011) *Gramsci'yi Anlamak*, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık
- Sennet, R. (2006) *Yeni Kapitalizmin Kültürü* (çev. A. Onacak) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Sezal, İ. ve Dağı, İ. (2016) *Özal'lı Yıllar*, İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Sönmez, M. (1992) *1980'lerden 1990'lara "Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Sönmez, M. (2004) *Filler ve Çimenler*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Tılıç, D. (2009) *Utaniyorum ama Gazeteciyim*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Topal, A. (2002) "Küreselleşme Sürecindeki Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ", *Praksis*, 7, 63-87
- Topuz, H. (1990) "Basında Tekelleşmeler", *İletişim Araştırmaları Derneği*, 6-9
- Topuz, H. (2003) *Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Tünay, M. (1993) "Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi", *The Political And Socioeconomic Transformation of Turkey*, London: Praeger
- Türenç, T. (2018) *Babıâli'nin Öteki Yüzü*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Ural, A. (2010) *Medya Sermaye Siyaset Üçgeni*, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap
- Yaylagül, L. ve Korkmaz, N. (2008) (der.) *Medya Popüler Kültür ve İdeoloji*, Ankara: Dipnot Yayınları, 213-264
- Yetiş, M. (2002) "Aydınlar ve Sınıflar: Üç Kuramsal Model", *Praksis Dergisi*, 8, 51-90.
- Yetiş, M. (2012) (der.) *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Yordam Kitap, 87-98
- Yücedoğan, G. (Tarihsiz) "Türkiye'de Basın Sendikacılığı", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, <https://dergipark.org.tr>, erişim: Mayıs 2022
- Tempo (Mart 2010), *Ertuğrul Özkök Röportajı* (röp. Ayşe Arman), 14-26

Röportajlar

- Ertuğrul Özkök ile 22 Nisan 2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.*
- Sezai Bayar ile 3 Mart 2021 tarihinde gerçekleştirilen görüşme*